

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLÂM VE
MODEL İNSAN SEMPOZYUMU**
**International Symposium On Islam
And Model Human**

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

**Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal
İşler Dairesi Başkanlığı Kültür ve Turizm Şube
Müdürlüğü
(0 344 223 76 71)**

&

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dekanlığı
Tel: (0344 300 27 01)**

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK
Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA
Arş. Gör. Sezai KORKMAZ
Arş. Gör. İrfan KARA

Yayına Hazırlayan

Ömer Yalçın OVA - Mehmet CANLI

Kapak Tasarım

Gökhan GÖNEN

ISBN: 978-605-4996-62-9 (Tk.) - 978-605-4996-63-6

Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 – 16 www.kahramanmaras.bel.tr

**Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.**

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

İSLÂM BİLİM TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN MODEL İNSAN: FUAT SEZGİN

Esra ATMACA*

ÖZET

Müslümanların bugün yoğun olarak yaşadığı coğrafyaların gelişmişlik düzeylerine bakılarak İslâm dini hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Teknolojik ve bilimsel alanda mevcut durum göz önüne alınarak gelinen noktadan İslâm dininin esaslarını sorumlu tutanlar ile bir medeniyetin gelişmesi için din gibi olgulardan uzaklaşılması gerektiğini savunanlar oldukça fazladır. Bunun yanı sıra muhafazakârlara göre ise günümüzde yaşanan donukluğun sebebi dine sarılmada zayıflık, dinin hayatın tüm alanlarında yeterince uygulanamamasıdır. İşte bu tespitleri yapan ve İslâm bilim tarihinin bilinmeyen yönlerini günümüz bilim dünyasına sunan en önemli isimlerden biri Prof. Dr. Fuat Sezgin'dir. O, İslâmî Arap ilimleri tarihinin araştırılması ve incelenmesinin zaruri ve Müslümanların dirilmelerine etki edecek mühim bir mesele olduğunu ifade etmektedir. Sezgin, İslâm bilimlerinin yaratıcı merhalesinin çok az tanındığına inanmaktadır. Objektif ve gerçekleri yansıtabilen bilim tarihlerinin yazılabilmesi için öncelikle bilimlerin bugünkü yüksek düzeye ulaşmasında İslâm kültür dünyasının büyük rolünün belirtilip kabul edilmesi, hedefe ulaşmak için ise bu araştırmalara İslâm kültür dünyasının kendisinin geniş çapta ve yüksek düzeyde katılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bilim tarihçisinin görevini ise bir yandan geçmişin önemini hatırlanmasını ayakta tutmak, diğer yandan da gerçeğe karşı adil olamayan yaygın tarihî gelişim tablosunu revizyona tabi tutmak ve düzeltmek olarak tanımlayan Sezgin'in gerek geçmişte yapılmış bilimsel çalışmaları ortaya çıkarma gerekse İslâm Medeniyetinin gelişimi ve duraklama nedenleri gibi konulardaki tespitleri oldukça değerlidir. Onun en az yaptığı bilimsel çalışmalar kadar önemli bir diğer yönü ise ilme olan tutkusudur. Müslümanların denizcilikteki gelişmişlikleri, Amerika'nın keşfindeki etkileri, ilk dünya haritasının Abbâsî Halifesi Me'mûn tarafından hazırlattırılması vb. pek çok buluşun Sezgin'in bilim tarihi çalışmalarında hiçbir zaman kaybolmayan bir heyecanla çalışmasını sağladığı görülmektedir. Onun bu heyecanı çeşitli konferans ve açık oturum programlarında bugün canlı olarak müşahade edilebilmektedir. Bilim tarihi araştırmalarında model insan olarak Fuat Sezgin, bilim adamları ve tüm Müslümanlar tarafından yakından tanınmalı, özellikle çalışma disiplini ve azmi genç araştırmacılarca örnek alınarak açtığı yol takip edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Bilim, Tarih, Sezgin

MODEL HUMAN FOR RESEARCH ON ISLAMIC SCIENCE

HISTORY: FUAT SEZGIN

ABSTRACT

Different interpretations are made about the Islamic religion based on developmental level of the geographies where Muslims lived intensive today. Taking into account the technological and scientific level some say that cause of the present is the essence of Islamic religion, some argue that in order for a civilization to evolve, it must be diverted away from events like religion. Besides, according to the conservatives the reason of today's recession, the weakness of obeying the principles of religion and that religion can not be applied in all areas of life. Fuat Sezgin is one of the most important people who made these

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
esraatmaca@sakarya.edu.tr

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

determinations and presented the unknown aspects of Islamic science history to the present World of science. He says that the investigation and examination of the history of Islamic Arabic sciences is essential and this is an important issue that will affect the resurrection of Muslims. He believes that the creative merit of the Islamic sciences is little known. He emphasizes that a major role of the Islamic World of culture must be stated and accepted in the first place in reaching today's high level of science to able to write scientific facts that can reflect the objective and the facts and that in order to reach the goal, these researches must involve the broader and higher level of the Islamic culture World itself. According to Sezgin, the task of the historian of science is to keep the remembrance of the past memories on the one hand, and to revise and correct the common historical development table which can not be just against the truth. His findings on both the emergence of scientific studies made in the past and the reasons for the development and pause of Islamic civilization are very valuable. His passion for science is as important as his scientific work. Sezgin is always working with an exciting excitement, thanks to the development of the Muslims in marine, their effects on the discovery of America, the preparation of the first World map by Abbasid Caliphate Me'mun and many others. His excitement can be observed live at various conferences and open session programs today. Fuat Sezgin, a model person in the history of science studies, should be recognized by scientists and all Muslims, especially his working discipline and perseverance should be taken as examples by young researchers and finally his path should be followed.

Keywords: Islam, Science, History, Sezgin

Giriş

Son asırlarda özellikle de bilim sancağını Avrupa'nın devralmasından sonra İslam kültür dünyasının kendine güvenmesi, geleceğe umutla sarılması ve bunu gerçekleştirebilmek için de bizzat İslam bilim tarihi çalışmalarında yer alması hayati önemi haizdir. Bu konudaki çalışmalarda en önemli modelimiz Fuat Sezgin'dir. O, hayatını İslâm bilim tarihi çalışmalarına adanmış, bununla birlikte ilmi çalışma prensibi bakımından da hem akademisyenlere hem de öğrencilere rol model olabilecek çok değerli bir bilim insanıdır. Bu bildiride İslam bilim tarihi araştırmalarına damgasını vuran Prof. Dr. Fuat Sezgin'in önce kısaca hayatı ve çalışmaları, sonra da ona göre İslâm medeniyetinin hâlihazırdaki durumu ve bu duruma yol açan etkenleri, oryantalistlerin İslam bilim tarihi çalışmalarındaki katkısı, Sezgin'in bilim tarihi ve İslam bilim tarihi konusundaki görüşleri ve bu alandaki modellğine dair birkaç söz söyleyeceğiz. Sonra ise kısaca Fuat Sezgin'in tüm ömrünü kapsayan bu çalışmalarında İslâm bilim tarihi hususunda ulaştığı bilgilere ve İslam kültür dünyasına düşen vazifelere değineceğiz.

1. Fuat Sezgin Kimdir? (Hayatı-Çalışmaları)

İslâm Bilim Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür

Prof. Dr. Fuat Sezgin 24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğmuş, ortaokulu ve lise tahsilini Erzurum'da tamamlamıştır. 1943 yılında geldiği İstanbul'da İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde alanın uzmanlarından Hellmut Ritter'in¹ bir seminerine katılması neticesinde bu alanda çalışma yapmaya karar vermiştir. Seminerden sonra Ritter'in talebesi olmak için kayıtların son günü geçmiş olmasına rağmen Edebiyat Fakültesine müracaat etmiştir. Bu amaçla dekan ile görüşürken Ritter odaya girmiş ve her ne söylerse söylesin Sezgin'in ısrarlı inancı ve kararlılığı üzerine kendi talebesi olarak kaydolmasına müsaade etmiştir.

¹ Türkiye'de Batılı anlamda Doğu dilleri filolojisinin ve Türkoloji'nin kurucusu Alman bilim adamı. (Taşçı, 2008: 133-134)

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

1943'te Alman ordusunun Bulgaristan'a girmesi nedeniyle üniversite eğitimi askıya alındığında hocasının tavsiyesi ile bu süreyi Arapça öğrenmeye adanmıştır. Taberî tefsirini günde 17 saat çalışmak suretiyle 6 ayda okuyan Sezgin, bu sürenin sonunda hocası Ritter tarafından önüne koyulan Gazâlî'nin *İhyâ'sı* seri bir şekilde okuyunca hocası bundan çok etkilenmiş ve dil öğrenmedeki yeteneğini fark ettiği talebesine her yıl bir dil öğrenmesini tavsiye etmiştir. Çalışmaya başladıkları sıralarda hocası ondan çok şey istemeye başlamıştır. Senede üç dört dil öğrenmesi gerekebileceğini söylemiş, 13-14 saat çalıştığını söyleyen Sezgin'e "Böyle bilim adamı olamazsın. Birkaç saat daha eklemen lazım" demiştir. Böylelikle Sezgin çalışma süresini 17 saate çıkarmış ve 70 yaşına kadar bu tempoda çalışmaya devam etmiştir.

1947 yılında Bedî' ilminin tekâmülü konusundaki tezini bitirmiş, Ritter'in danışmanlığıyla Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kur'an*'ındaki filolojik tefsirini konu alan doktora tezini hazırlamıştır. Bu eserde karşılaştığı rivayetlerin Buhârî'nin hadis kitabından alındığını fark etmiş, neticede Buhârî'nin yazılı kaynakları kullanmış olduğundan hareketle daha önce akademisyenlerin ve muhaddislerin mecmualarının sadece sözlü geleneğe dayandıklarına dair tezlerinin yanlış olduğunu kanıtlamıştır. 1956 yılında yayımladığı bu doçentlik tezinin adı *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*'dır. Bu arada Almanya'da misafir doçent olarak 1.5 sene kalmış, daimî olarak doçentlik tekliflerine olumsuz yanıt vermiş, "Türkiye dışında yaşayamam" demiştir. Ancak 1960 askerî darbesinin hükümeti tarafından üniversiteden uzaklaştırılan 147 akademisyenden biri olunca, yurtdışında yaşamak zorunda kalmıştır. (Sezgin, 2016: 9-10) Almanya'da çalışmalarına devam eden Sezgin, 1965 yılında Câbir b. Hayyân hakkındaki tezini Frankfurt Üniversitesinde tamamlayarak bir yıl sonra profesör olmuştur. 1965 yılında şarkiyatçı Ursula Hanım ile evlenen Sezgin'in 1970 yılında Hilal adını verdikleri kızları dünyaya gelmiştir.

1978 yılında Kral Faysal İslâmî İlimler Ödülü'ne layık görülmüş, ödül olarak kendisine takdim edilen desteği değerlendirerek 1982 yılında Goethe Üniversitesi'ne bağlı olarak Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften adlı enstitüyü kurmuştur. Ardından İslam bilim aletlerinin kitaplardan istifadeyle modellerini yapma arzusuyla bir çalışmaya başlamış, bu çabası sonucunda Frankfurt'ta kurduğu İslam Bilim Tarihi müzesinde sergilediği eserlerin sayısı 800'ü geçmiştir. Müzeyle aynı binada Sezgin'in hayatı boyunca dünyanın her yerinden büyük bir özen, zorluk ve sıkıntılarla aldığı 45.000 ciltlik kitaptan oluşan Bilimler Tarihi Kütüphanesi bulunmaktadır. Bazı eserlerin sahasında orijinal tek nüsha olduğu bu kütüphane İslam Bilimler Tarihi konusunda dünyada tek olma özelliğine sahiptir.

2008 yılında ikinci bir müze de İstanbul'da Gülhane Parkı içerisindeki tarihi Has Ahır binasının tahsisi ile oluşturulmuştur. Yaklaşık 700 eser Sezgin'in gayretleriyle bağış olarak müzeye kazandırılmıştır. Müzede sergilenen eserler İslâm bilimlerinin büyük keşif ve muazzam buluşlarını göstermekle birlikte bu keşif ve buluşların farklı yollarla Avrupa'ya geçerek kabul bulmasını ve özümsemesini görsel olarak çok güzel bir şekilde sunmaktadır. Böylece bilimler tarihinin bütünlüğü gerçeğe uygun, hislerden ve önyargılardan uzak, tam bir objektiflikle ispatlanmaktadır. (ibtav.org)

2010 yılında Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, 2013 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Bilim Tarihi bölümü, 2013 yılında FSMVÜ bünyesinde Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü ve 2015 yılında Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınevi'nin kuruluşlarını sağlayan Sezgin, ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda ödül ve nişana da layık görülmüştür.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Sezgin'in yurt dışına çıkmak zorunda kalması gerek kendisi gerekse Türk milleti adına olumsuz bir durum gibi görünse de elde ettiği imkânlar ve o dönemin Türkiye'sinin imkânsızlıkları düşünülerek bir şans olarak kabul edilmektedir. Fuat Sezgin hakkında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Kâzım Çeçen, Celâl Şengör'e şöyle demiştir: "Bana kalırsa Fuat Beyin 147 olması hem Fuat beyin başına gelebilecek en iyi işlerden biriydi, hem de bilim dünyasının başına gelebilecek en iyi işlerden biriydi; çünkü Fuat Beyi Türkiye'nin dışına taşıdı; Türkiye zaten onu asla gereği gibi değerlendiremezdi, onun için erken yaşında dışarı gitmesi iyi oldu; istediklerini, hayal ettiklerini yapabildi." (T. B. A. Forumu, 2004: 10) Bunun gibi pek çok değerlendirme başka bilim insanlarının da defalarca dile getirilmiştir.

Fuat Sezgin, hocası Ritter'in hocası olan Carl Brockelmann'ın Arap Dili-Edebiyatı Tarihine dair yazdığı *Geschichte der Arabischer Literatur* (GAL) adlı eserinde² Arapça yazmaların üçte birinin Türkiye'de olmasına rağmen müellifin burada sadece 40 gün geçirmesi dolayısıyla bu yazmaları fazla kaydedemediğini söylemektedir. Ritter, Sezgin'e artık zamanın geldiğini, bu eserin tamamlanması gerektiğini sık sık söylemekteydi. Açıkça söylemese de bu çalışmayı Sezgin'den beklemekteydi. O andan itibaren bu niyete giren Sezgin, malzeme toplamaya başlamıştır. Hocası ile kütüphanelere gittiğinde ondan yazmaların nasıl okunacağı, hatta nasıl tutulacağını öğrenmiştir. Tarihi olmayan yazmaların tarihlerini tespit etmeyi de yine hocasından öğrenmiştir. (Sezgin, 2016: 10-11) Sezgin, insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar sahasında yazılmış en kapsamlı eser olma özelliğine sahip olan Arap-İslâm Bilim Tarihi'nin ilk cildini *Geschichte des Arabischen Schrifttums* (GAS) adıyla Almanca olarak 1967 yılında yayınlamıştır. Bu sıralarda Carl Brockelmann'ın söz konusu eserinin geliştirilmesi ve tamamlanması için Avrupa'da bir komite oluşturulmuş, uzun araştırmalar, incelemeler ve Sezgin'in ilk cildini yazdığı eser *GAS'm* da takdir edilmesiyle bu komisyon kendisini lağv ederek tüm sorumluluğu Fuat Sezgin'e vermiştir. (Sezgin, 2016: 13)

Sezgin, bazı Avrupalıların bu eseri bir Türkün yazmasından rahatsızlık duyduklarını, ancak yine de kitaptan ayrı kalamadıklarını, ona müracaat etmek zorunda olduklarını söylemektedir. (Sezgin, 2016: 19) Bir söyleşisinde Batı dünyasında İslâm bilimleri ile uğraşan her enstitüde kitaplarının okutulduğu, ancak Türkiye'de böyle bir şeyin olmadığını belirtmekte ve eserinin Türkiye'de yeterli ilgiyi görmemesinden oldukça üzüntü duymaktadır. Kendisine gelen bir Hollandalı ona "Ben İspanya'da her şehirde sizin kitabınızın bir nüshasını gördüm kütüphanede" derken Sezgin, Türklerin kitaplarına sahip çıkmamasından, tercüme etmemelerinden yakınmaktadır. (Sezgin, 2016: 12)

Geschichte des Arabischen Schrifttums (Arap İslam Bilimleri Tarihi)³ adlı eserinin en müspet yanlarından biri her bir ciltte o alanın Avrupa'ya etkilerine

² Carl Brockelmann (ö. 1956) Arapça yazma eserler literatürüne dair iki cilt olarak yayımladığı eserine daha sonra yaklaşık kırk yıl boyunca yaptığı ilave ve düzeltmeleri içeren iki cilt daha yazmıştır. (Supplementband) Mısır'ın işgal edildiği 1882'den sonraki dönemi kapsayan III. Ve son ek cildi de 1942'de yayınlamıştır. Brockelmann eserini yazarken İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân*, İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrîst*, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'u gibi biyografik ve bibliyografik eserlerden, kütüphane kataloglarından istifade etmiştir. 169 kadar kütüphane kataloğunu kullanmıştır. (Kanar, 1996: 36)

³ Fuat Sezgin bu eserini kaleme alırken genellikle şöyle bir planda ilimleri ele almaktadır: Önce ilme ait tedvin tarihi modern araştırmaların ışığında incelenmekte, ardından kronolojik esasa göre Emevî ve Abbâsî dönemi müellifleri

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

geniş çapta yer vermesidir. (Sezgin, 2016: 16) Eserin yalnızca birinci cildi Türkçeye tercüme edilmiştir. (Sezgin, 2015)

Bir diğer önemli çalışması da *İslam'da Bilim ve Teknik*'tir.⁴ Bu iki dev eserden başka Sezgin, meşhur eserini kaleme alırken ele geçirdiği binden fazla ciltten oluşan yazma eserlerin tıpkıbasımlarını yaparak ilim dünyasının hizmetine sunmuştur. Bu çalışmalar cilt cilt sayıldığında 1400 civarında bir sayıya ulaşmaktadır.

a. Sezgin'in İlmî Çalışmalarında Amaçları

"Biz, bilim tarihindeki eksik halkadan birini yerine koymak istiyoruz."

F. Sezgin

Sezgin, uzun yıllar devam eden çalışmaları esnasında sadece bir gerçeğin peşinden koştuğunu dile getirmiştir. Kendi ifadesiyle o gerçeka: "İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri nedir?" sorusuna cevap aramaktır. Bir konferansında amacının insanları bir dine davet etmek olmadığını, tek amacının İslam topluluğuna bağlı insanlara özellikle Türklere ister dindar, ister dinsiz olsunlar, İslam bilimlerinin gerçeğini tanıtmak, onları benlik duygularını hırpalayan yanlış yargılardan kurtarmak ve onlara ferdin yaratıcılığına olan inancı kazandırmak olduğunu belirtmektedir. (T.B.A. Forumu, 2004: 23)

Celâl Şengör, Fuat Sezgin'in şöyle dediğini aktarmaktadır: "Ben bir kültür dünyasına mensubum. Bu kültür dünyasına yüzyıllardır zulüm edildiğini, asla lâayık olmadığı şekilde aşağılandığını gördüm. Bu kültür dünyasını, hakikaten olduğu gibi –ne eksik ne de fazla- dünyaya tanıtmayı amaç edindim kendime. Bu amacın bir bölümü bilimsel, dünya bilimine bir şey katmak; fakat bir diğer bölümü koskoca bir insan topluluğuna kaybetmiş olduğu kendine saygıyı, kendine güveni, insan cemiyetindeki yerini hatırlatarak iade etmek olmuştur. Bunun için de çalıştım." (T.B.A. Forumu, 2004: 11) Yine Sezgin yapmak istedikleri hakkında şöyle söylemiştir: "Biz, bilim tarihindeki eksik halkalardan birini yerine koymak istiyoruz; burada eksik kelimesi ile kastedilen, Rönesans'ı doğrudan doğruya Antik Çağ'a bağlayan yanlış düşünce ile oluşan boşluktur. Biz, İslam kültür çevresinin yaratıcı bilginlerinin, bir alma ve özümleme döneminin ardından 900-1600 yılları arasında gösterdikleri başarılarını ortaya koymak istiyoruz" (Bayhan, 2015: 114)

ele alınmakta, daha sonra her birinin hal tercümesi verilip arkasından da ondan bahseden klasik ve modern kaynaklardan açıklanmaktadır. Müellifler hakkındaki bu kısım bazen hacimli bir monografiye dönüşebilmekte, incelenen müellifin ilim tarihindeki yeri ve önemi aydınlatılmaktadır. Bundan sonra eserlerine geçilerek bunların yazma nüshaları, şerhleri, muhtasarlari verilmektedir. Bu eserlere diğer klasik müelliflerce yapılan iktibasların kaydedilmesinden sonra eğer varsa modern neşirleri, tercümeleri ve haklarında yapılmış araştırmalar tanıtılmaktadır. Ciltlerin sonunda müellif ve eserlerin, Grekçe ve Latince kaynaklarla çağdaş yazarların indeksi bulunmaktadır. Çeşitli ciltlerde Arapça yazmaların bulunduğu dünya kütüphaneleriyle bu kitaplara dair katalogların listesi de yer almaktadır. (Balıç, 1996: 38)

⁴ Bu çalışma Fuat Sezgin'in Almanya Frankfurt'ta kurduğu müzede sergilenen nesnelerin tanıtılması amacıyla hazırladığı "Wissenschaft und Technik im Islam" adlı kataloğunun Türkçe'ye çevirisidir. Beş ciltten oluşan çalışmanın birinci cildi giriş ve önsöz; ikinci cildi astronomi; üçüncü cildi coğrafya, denizcilik, saatler, geometri, optik; dördüncü cildi tıp, kimya, mineraller ve fosil oluşumlar; beşinci cildi ise fizik ve teknik, mimari, savaş tekniği, antik objeler, oryenteştirici stilde Avrupa camı ve seramiği alanlarına hasredilmiştir. (Sezgin, 2008b)

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

2004 yılında Sezgin hakkında yapılan bir açılış konuşmasında Şengör, Sezgin'in hayalinin Türkiye'de Frankfurt'taki gibi bir müze oluşturabilmek ve Türkiye'de İslâm bilim tarihine gönül vermiş insanların yetişmesini sağlayabilmek olduğunu, bu sayede aşağılık kompleksinden kurtulabileceğimizi, yobazlığın önünün kesilebileceğini ve doğa bilimlerine yeni bir heves uyandırabileceğine inandığını belirtmektedir. (T.B.A. Forumu, 2004: 14) Görüldüğü üzere o tarihten sonra pek çok gelişme yaşanmıştır. Öncelikle 2008 yılında müze, sonra da enstitü, vakıf gibi kuruluşlar ile Türkiye'de İslam Bilim Tarihi'nin gelişmesi için oldukça önemli adımlar atılmıştır.

Kurmuş olduğu müze hakkında ise: "Ben bu müzeyle İslâm'a, Müslümanlara, Türklere mahsus ve milletime, şanlı maziye karşı bakışlarında bir huzur, açıklık sağlamayı düşünüyorum. Onları bir bakımdan aşağılık duygusundan kurtarmak istiyorum. Bütün Türklerde, bütün Müslümanlarda var bu. Bu mekteplerde bize yansıtılmış olarak bizim yaratıcılığımıza ait hiçbir şey duymadık. Siz de duymadınız. Bunu öğretmek, bunu öğretirken de normal benlik duygusu veriyorum milletime. Böbürlenme değil, üstünlük kurmak da değil, mutedil ve haklı benlik duygusu" demiştir. (Bayhan, 2015: 70)

2. Fuat Sezgin'in İslâm Medeniyetine Dair Düşünceleri

"İslâm'da ilim dinî saygı görmüştür" Rosenthal

Müslümanların bugün yoğun olarak yaşadığı coğrafyanın gelişmişlik düzeylerine bakılarak İslâm dinî hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Teknolojik ve bilimsel alanda mevcut durum göz önüne alınarak geline noktadan İslâm dininin esaslarını sorumlu tutanlar ile bir medeniyetin gelişmesi için din gibi olgulardan uzaklaşılması gerektiğini savunanlar oldukça fazladır. Bunun yanı sıra muhafazakârlara göre ise günümüzde yaşanan donukluğun sebebi dine sarılmada zayıflık, dinin hayatın tüm alanlarında yeterince uygulanamamasıdır. Fuat Sezgin, işte bu tespitleri yapan ve İslâm bilim tarihinin bilinmeyen yönlerini günümüz bilim dünyasına sunan en önemli isimlerden biridir. Onun bu görüşlerinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim O, hayatını medeniyetleri oluşturan en önemli unsur olan bilim ve teknoloji tarihine adamıştır. Dolayısıyla bu konuda söz söyleme hakkı olanların başında gelmektedir.

İslâm'ın bilimi nasıl teşvik ettiği hususunda Sezgin, münakaşaya girmeden 1938'den önce Nazi Almanyası'nı terk edip Amerika'ya göçebilen Yahudi kökenli bir oryantalist olan Franz Rosenthal'in 1965 yılında serrettiği bir ifadesini aktarmakla yetinmektedir. Rosenthal şöyle demektedir: "Eğer İslâm dinî ta başlangıçtan itibaren ilmin rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı, belki de kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için Müslümanlara tıp, kimya ve pozitif bilimlerle tanışmayı çekici gösteren ne pratik faydacılık ne de felsefi-teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık kafi gelebilirdi. İlim böylesine merkezî bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen tercüme faaliyetleri, olduğundan daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zarurî olanı almaya yönelik olup gerçekte bilinenden farklı bir şekilde sınırlanmış olarak kalırdı." (Sezgin, 2017b: 91)

İslâm medeniyetinin mevcut donuklaşmasına gelince; Sezgin'e göre bunun birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bunlar arasında mezhepsel ihtilaflar, Moğol istilâları, Haçlı seferleri, ilim ve âlimlerin himayesinin yok olması, kitapların yok edilmesi, âlimlerle üniversiteler arasında sürekli devam eden ilişkinin kesilmesi, İslâm âleminde önemli buluşların bir yerden diğerine taşınamaması, Portekizliler'in yeni ticaret yolunu keşfi sayılabilir. Müslümanların öncülük görevi bakımından en yıkıcı sonuç ise Portekiz'in ve İspanya'nın

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

kaybedilmesi olmuştur. Bu sonuçla beraber artık İber Yarımadası⁵ Müslümanların yüzyıllardır geliştirdikleri bilimlerle birlikte Batı dünyasına intikal etmiştir. Donuklaşmanın Osmanlı dönemindeki nedenleri ise Osmanlılar'ın kendilerine ulaşan ilimlerin yaklaşık bir asırdır donma ve yok olma aşamasına geldiğinin farkında olmamaları, h. 9. yüzyıldan itibaren ezbercilik olduğu intibası ve iktisadi, askeri ve siyasi zayıflıklarda asıl sebepleri değil arızî sebepleri görmeleridir. (Sezgin, 2002: 301-302)

Fuat Sezgin'in İslam medeniyetine dair tespitlerinden sonra Müslümanlara da bazı tavsiyeleri bulunmaktadır. Buna göre Müslümanlar olarak kendimizi tenkit etmekten korkmamalı, doğru sebeplerin peşinden gitmeli, gerçek sebeplere ulaşmalı, devraldığımız müesseselerin olgusal tahlilini yapmalı, Avrupa sistemlerini ve kurumlarını mutlak anlamda taklit etmemeli, taklide kaçmadan dopdolu beşerî kültürden doğru olanı alma cesaretini göstermeliyiz. Tüm bunlarla beraber Müslüman aydınının alışılan bir durum haline gelmiş olan maddiyat, bencillik ve rehabet hallerine karşı kendini feda etmesi gerekmektedir. Müslüman aydın, derin, geniş ilmi kalkınmayı hazırlaması için gerçek zarurî zühdden nasibini almalıdır. (Sezgin, 2002: 303)

3. Rönesans Hakimiyeti ve İslâm Bilim Tarihinin Tanın(ma)masına Etkisi

"Bilimlerin bugünkü düzeye ulaşmasında İslam kültür dünyasının katkısının belirtilmesi ve kabul edilmesi gereklidir" F. Sezgin

Bilimler tarihinin milletimiz için lüks bir iş değil hayafı bir önem taşıdığına inanan Fuat Sezgin, İslâm bilimler tarihinin yaratıcı merhalesinin çok az tanındığını söylemektedir. İslâm ilk otuz veya kırk yıllarında o devrin meskûn yerlerinin büyük bir kısmını hükmü altına almış, bilim merkezlerini ele geçirmiş, oradaki bilim temsilcilerine dinlerine bakılmaksızın tolerans göstermiş, değer vermiş, hocalıklarını kabul etmiştir. Müslümanlar diğer kültür dünyalarından özellikle Yunanlılardan aldıkları bilimi geliştirerek yeni bilimler ortaya koymuşlar, bunu yaparken Hristiyan ve Yahudi vatandaşlarından da istifade etmişlerdir.

Sezgin, Müslümanların ve bu arada Türklerin İslâm kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ya çok az ya da hiç bilmediklerini veya bu kültür dünyasına karşı çok yanlış görüşler taşıdıklarını söylemektedir. Birçok Türk aydını, Batı dünyasına ulaşabilmenin çaresini Türk toplumunu dinden uzaklaştırmak olduğunu düşünürken Sezgin, yıllar süren çalışmaları sırasında her gün biraz daha fazla İslam uygarlığını tanımanın ve tanıtmanın Batı dünyasına ulaşma davası bakımından en sağlam ve tek yol olduğuna inanmakta ve genç Batı uygarlığını İslam uygarlığının değişik coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olarak görmektedir. Bu görüşünün, paylaştığı Alman meslektaşları, müze ziyaretçileri gibi birçok kişi tarafından yadırganmadığını sadece şu soruyu sorduklarını söylemektedir: "İslam dünyasındaki bilimlerin böyle bir yüksek düzeye ulaşmış olması ile bağdaşamayacak bugünkü geriliği nasıl değerlendiriyorsunuz?" (T.B.A. Forumu, 2004: 22-23) Konu ile ilgili bazı değerlendirmelere yukarıda yer vermiştik. Bu husustaki örneklerle ise son bölümde değineceğiz.

İslâm bilimlerinin altın çağı diyebileceğimiz 10. yüzyılda birincisi İspanya üzerinden Batı Avrupa ve oradan Orta Avrupa, ikincisi Sicilya, üçüncüsü Tebriz-Trabzon-İstanbul-İtalya ve Doğu Avrupa olmak üzere çeşitli kanallarla Latince tercümeler ve aletlerin taklidi yoluyla bilimsel gelişmeler Avrupa'ya

⁵ Avrupa kıtasının Akdeniz'e uzanan yarımadalarından biridir. İber Yarımadasında İspanya ve Portekiz devletleri bulunmaktadır.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

aktarılmaktaydı. Ortaçağ Avrupası'nda tanınan en büyük matematikçinin neden bir İtalyan olduğunu artık bilmekteyiz. Bu şahıs Pisali Leonardo'ydu. Ondan iki asır sonra Leonardo da Vinci'nin çizdiği alet, makine ve silahların İslâm dünyasından kaynaklandığını biliyoruz. Bazı önemli Arapça kitapların uzun zamandır saklı kalan İtalyanca tercümeleri henüz 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Yine az önce ifade ettiğimiz nakil yollarından olan Tebriz'de uluslararası üniversitede çok sayıda Bizanslı öğrenci öğrenim görmekteydi. (T.B.A. Forumu, 2004: 39) Bizans'ın merkezi Arapça kitapların Yunanca'ya tercümesine sahne olmakta, ancak bu kitaplar eski Yunanlıların kitaplarının tercümeleri sanılmakta veya bazen bazı değişikliklerle Batlamyus gibi büyük Yunan bilgini adına yayınlanmaktaydılar. Neticede önemli bir gerçektir ki; Miladi 11. yüzyılın sonlarına doğru, İslam hâkimiyeti 400 yıla yakın bir süreden sonra Portekiz'de ve Toledo'da, 250 yıldan fazla bir zamandan sonra Sicilya'da son bulmuştur. Bu İslâm hâkimiyeti altında yüksek kültür düzeyine ulaşmış bulunan yerler artık Hristiyan dünyasına katılmıştır. (Sezgin, 2017b: 93)

Sezgin, 17. yüzyıldan itibaren Avrupalılar'ın kendilerini İslam dünyasından üstün görmeye, hatta bu kültür dünyasını unutmaya başladıkları bir sırada, bilim tarihinin yeni başlayan yapıcı büyük bir çağı anlamında *Rönesans* diye bir adlandırmanın ortaya çıktığını, bu terimin taşıdığı anlama göre Avrupa'da 13. hatta 12. yüzyıldan itibaren belirmeye başlayan bilimsel kalkınmanın doğrudan doğruya Yunan bilimlerinin Latince'ye tercümesi, benimsenmesi ve etkisi olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Bu anlam, bir çok bilim tarihçisi tarafından gerçeğe aykırı olduğu ortaya çıkarılmış olmasına rağmen, Batı dünyası ve hatta İslam dünyasında hala egemen durumdadır. (T.B.A. Forumu, 2004: 21)

Sezgin'e göre bilim tarihçiliği 18. yüzyıldan itibaren *Rönesans* denilen görüşün hâkimiyeti altına girmiş, gerek iktisadi gerek politik bakımdan zayıf bir görüntü sergileyen Arap İslam kültür dünyasının 800 yıl kadar süren yaratıcı merhalesinin Avrupa'daki bilimsel gelişmede etkisi olabileceği düşünülmemiştir. İşin garip olan kısmı ise Arapça'dan Latince'ye 10. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar süren tercüme hareketlerinin 150 yıllık bir duraklamadan sonra 17. yüzyılda tekrar oryantalistler tarafından başlatılmasıdır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise Arapça, Farsça, Türkçe kitapların tercümeleri ve esas dildeki etütleri başlamıştır. Bu etütleri objektif bir tutumdan uzak yapanlar da vardır. Sezgin'in, oryantalistik araştırmalardan kasdı objektif ve hümanist olanlarca yapılanlardır. Nitekim bu kişiler hayatlarının büyük bir kısmını İslam bilimlerinin etüdüne, kaynakların yayınlanmasına adanmışlardır. Bugün İslam medeniyetinin bilimler tarihindeki muazzam yerini bilmemizin büyük kısmını onlara borçluyuz. (Sezgin, 2011: 24) Bundan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısı İslam bilimlerinin tanıtılmasında da önemli gayretlere sahne olmuştur. Örneğin Hollandalı Michael Jan de Goeje ve Alman Ferdinand Wüstenfeld coğrafya alanında çalışan önemli isimlerdir. Onlar yarım yüzyılı aşkın çalışmalarında günümüze ulaşmış olan hemen hemen bütün önemli Arapça coğrafya yazmalarını yayımlayıp kısmen de Avrupa dillerine çevirmişlerdir. Aynı çağda 1864 yılında Alois Sprenger, 10. yüzyılda yaşayan Makdisi'nin eserinin yazmasını Hindistan'da bulduktan sonra onun hakkında "yaşamış olan en büyük coğrafyacı" tanımlamasını yapmıştır. (Sezgin, 2009: 8)

Sezgin, oryantalistlerin çok büyük işler başarmalarının yanı sıra inatçı *Rönesans* görüşünün günümüz insanı üzerindeki hâkim etkisini değiştirmek konusunda başarı gösteremediklerini belirtmektedir. Ona göre oryantalistler, sadece gerçeği bulma sevinci ile yetinmiş, *Rönesans* ile hesaplaşmaya girmemişlerdir. Bunda onların dayanabilecekleri bir İslam bilimler tarihinin olmayışının da etkisi vardır. Genel bilimler tarihinin verimsizliği nedeniyle bu insanlar ulaştıkları sonuçların genel bilimler tarihindeki yerini

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

gösterememişlerdir. İslâm bilimleri lehine bazı hükümlere varılmış olmasına rağmen bunlar çok münferit kalmış, eski konservatif bakışın değişmesine hemen hemen hiç etkisi olmamıştır. Ona göre objektif bilim tarihlerinin yazılabilmesi için insanlık daha uzun bir zaman bekleyecektir.

Sezgin'e göre *Rönesans* anlayışı, özellikle Müslümanlarda bin yılı geçen bir politik hâkimiyet sırasında insanlığın ortak mirası olan bilimler tarihine ciddi bir şey veya hiçbir şey katmadıkları pesimizmi aşıyordu. Bu pesimizm, Osmanlı Türkleri arasında ve Türkiye'de diğer İslâm ülkelerinden daha çok yayılma imkânı buldu. Bu inkar kabul etmez pesimizmden, daha doğru bir tabirle aşağılık duygusundan Sezgin kendisini ancak üniversite hayatında İslam bilimlerini biraz tanımaya başladıktan sonra gittikçe artan bir oranda kurtarabilmiş ve Türkiye'deki durumu şöyle açıklamıştır: "Türkler ve diğer Müslüman toplumlar bilimler tarihinde çok önemli yerleri olduğunu çok kısa zamandan beri öğrendiler ve öğrenmeye başladılar. Bu kaba bilgi onlara oryantalistlerin uzun bir geçmişe dayanan çalışma sonuçları olarak ulaştı. En çok Türkiye'de kısmen de diğer İslam ülkelerinde, kendilerine, Müslümanların bilimler tarihindeki yerleriyle ilgili ulaşan bilgilere karşı şüphecî ve reddedici bir eğilim var. Onların İslam'a karşı inanç açısından taşıdıkları reddedici tutumları bütün bilimler tarihinin bir gerçeğini kabullenmelerine götürüyor, şöyle ki onlar İslam'a inanma veya inanmamadaki doğal hakları bir tarafa, ispat edilen tarihî bir realiteyi kabullenmeme üzerinde fanatik bir direnme gösteriyorlar." (Sezgin, 2017b: 140)

Son olarak Sezgin, bilimlerin bugünkü düzeye ulaşmasında İslam kültür dünyasının katkısının belirtilmesi ve kabul edilmesi, bu amaca ulaşmak için ise İslam kültür dünyasının bizzat geniş çapta bu araştırmalara katılması gerektiğini vurgulamaktadır.

4. Fuat Sezgin'in Bilim Tarihi ve İslam Bilim Tarihi Araştırmalarına Dair Düşünceleri

"İslâmî Arap ilimleri tarihinin araştırılması ve incelenmesi zarurî ve dirilmeye etki edecek bir meseledir." F. Sezgin

Fuat Sezgin'e göre tarih ilminin, çok uzun bir süre politik, askerî ve bir dereceye kadar da iktisadî olay ve değişimlerin kaydedilmesinden ibaret sayılması hasebiyle geçmişte bilim ve teknolojinin kazandığı gelişmeler bir nevi üvey evlat muamelesi görmüştür. (Sezgin, 2009: 5)

Sezgin, bilim tarihini bir bütün olarak ele almaktadır. Bilim tarihi; sadece kuru bir bilim tarihi olarak değil, sosyal yaşamın ve aynı zamanda bilimin mantıkî gelişmesinin tarihi olarak ele almak; hem bilim tarihi açısından hem sosyal tarih açısından bir sentez çerçevesinde bir araya koymak olarak tanımlanmaktadır. O, özellikle bilim tarihinin belli bir kültürün malı olarak incelenemeyeceğini sık sık tekrarlamaktadır. Zira bilim, Mezopotamya'da doğmuş, oradan eski Yunan'a göç etmiş, eski Yunan'dan İslam dünyasına gelmiş, oradan da tekrar Avrupa'ya dönmüş ve bu arada sürekli gelişmiştir. Bilim, kendisine uygun ortam sağlayan yerde gelişmiş ve gelişmekte, bulunduğu topluma avantaj kazandırmış ve kazandırmaktadır. (T.B.A. Forumu, 2004: 13-14) Sezgin, bilim ve medeniyet tarihçisinin ödevini, tarihî realiteyi tanımak çabasından başka, birkaç bin yıldaki başarı ve duraklamaların panoramasını öğrenerek bugünkü büyük insan toplumlarının kuvvetli veya zayıf olma sebeplerini araştırmakta bulmaktadır. (Sezgin, 2017b: 85)

Sezgin, bilimler tarihinde bazı gerçeklerin göz ardı edildiğini de vurgulamaktadır. Bunlardan birincisi Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak belirtme anlayışının olmaması, bir çok Arapça kitap tercümesinin ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllarca yayınlanıp kullanılmasıdır. Kaynak verme alışkanlığı büyük Yunan bilginlerinde de oldukça

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

zayıf olan bir özelliktir. Sistemli kaynak kullanımı, geçen kuşakların emellerini anma prensibi İslâm kültür dünyasının karakteristik özelliklerinden biridir. Latin kültür dünyasının Arap-İslâm kaynaklarından alma işi, Müslümanların Yunanca kaynaklarından alışındakinden oldukça farklıdır. Müslümanlar Aristo'yu "Büyük Üstad", Bokrat (Hipokrat) ve Galen'i (Câlinûs) "Faziletli Bokrat", "Faziletli Galen" diyerek alırken Arapça kitapların çoğunun Latince tercümelerinde gerçek müelliflerin adları kaybolmuştur. (Sezgin, 2009: 7) İkincisi de Müslümanların bilimleri hocalarından sağlam bir şekilde öğrenmeleri, buna rağmen Avrupa'da bu sistemin oldukça geç başlaması ve yabancı bilgilerin hocalardan değil sadece kitaplardan öğrenilmesidir. Özetle 10. yüzyılda tanıdığımız, kaynakları veren, ele alınan problemi sistematik bir biçimde okuyucuya sunan kitap tipi Avrupa'da ilk olarak 17. hatta belki de 18. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. (T.B.A. Forumu, 2004: 38)

Bilimlerin İslam dünyasında ulaştığı yaratıcılık safhası bazı alanlarda 8. yüzyılın ikinci yarısına bazı alanlarda ise 9. yüzyıl ortalarına doğru gerçekleşmiştir. Bu safha son zamanlarında düşüş gösterse de 800 yıl boyunca devam etmiştir. Sezgin, İslam dünyasının başarılarının henüz küçük bir kısmının bilindiğini ifade edip bu meseleyi kısaca şöyle izah etmektedir: "Onlar diğer kültür dünyalarından, özellikle Yunanlılardan aldıkları bilimleri geliştirdiler, yeni bilimler ortaya koydular, önderlik durumuna geçerek kültür dünyasında ortaya çıkacak bazı bilimlerin yollarını döşediler. 'Büyük' ve 'Yaratıcı' diye vasıflandırdığımız bilimin 800 yıl kadar süren bu safhasında Müslümanların Arapça yazan Hristiyan ve Yahudi vatandaşlarının katkısı çok oldu." Sezgin, İslam bilimler safhasının kendine has prensiplerini şöyle sıralamıştır: "1. Adil tenkit prensibi, 2. Vazih bir tekâmül kanunu düşüncesi, 3. Kaynak zikretmede diğer kültür dünyalarında olduğundan daha çok gösterilen gayret, 4. Bilim tarih yazarlığının 10. yüzyıldan itibaren ortaya çıkışı ve gelişmesi, 5. Tecrübe ile teori arasında bir denge kurma prensibi ve tecrübenin araştırmada sistemli bir şekilde kullanılacak bir vasıta olarak yer alması, 6. Uzun süreli gözetleme prensibi; bunun sonucu rasathanelerin icadı, 7. Bilimin sadece kitaptan değil, hocadan ve kitaptan öğrenilmesi; buna bağlı olarak ilk üniversitelerin ortaya çıkışı." (Sezgin, 2009: 6) O, şartlar 13. ve 14. yüzyıllarda bilimlerin İslâm kültür dünyasındaki gelişme hızına uygun kalsaydı bilimlerin günümüzdeki düzlemlerine çok daha erken bir devirde kavuşmuş olabileceğini düşünmektedir. (T.B.A. Forumu, 2004: 34)

İslâm uygarlığının da diğer geçmiş uygarlıklarda olduğu gibi politik, jeopolitik ve ekonomik şartlar nedeniyle 16. yüzyıldan itibaren yıpranma çağına girdiğini; uygarlık bayrağını taşıyacak ardılı ise kendisinin geliştirdiğini ifade eden Sezgin şöyle demektedir: "Şimdi o uygarlığın bugünkü ve yarınki kuşakları bu ardılın başarısı önünde aşağılık ve yabancılık duygusuna düşmeden ondan hızla öğrenmek ve ona ulaşmak gereksinimi ile karşı karşıya bulunmaktadır." (T.B.A. Forumu, 2004: 41)

Fuat Sezgin'e göre İslâmî Arap ilimleri tarihinin araştırılması ve incelenmesi, bugün buna mensup olanlar için zaruri ve dirilmeye etki edecek bir meseledir. Bunun için kafa yorulması gereken bazı konular vardır: Ecdadımız ilimlere nasıl ulaşmış ve nereye ulaşmış, ne tür bir çalışma, süreklilik, gerçek zühd ve sabır göstermiş, selefın işlerine nasıl bir insafla yaklaşmış, ilimlerin gelişiminde nasıl bir açık anlayış ve hoşgörü sahibi olmuşlardır?

5. Fuat Sezgin'in Özelde İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Genelde İlmî Çalışmalar İçin Modeliği

Fuat Sezgin'in katıldığı pek çok programda dikkatimizi çeken şu olmuştur. Sezgin sunulmadan önce hakkında yapılan kısa açılış konuşmalarını dinleyerek söz aldığı hakkında söylenenlerin mübalağa olduğunu belirterek

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

tevazu elbisesini üzerine giymektedir. Dünyanın en büyük şarkiyatçısı Hellmut Ritter'in öğrencisi olma şansını anlatırken Sezgin, "Ritter çalışkan olduğumu görünce" demek yerine "fazla tembel bir öğrenci olmadığımı inanınca doğa bilimleri ve özellikle matematik ile ilgilenmemi söyledi" demektedir.

Sezgin, hocası Ritter'den modern matematiğin temelindeki İslam bilginlerinin adını duyduktan sonra o gece uyuyamadığını, bir yandan Ritter'in söylediği bazı bilgilerden fazlasını *öğrenme aşkı*, diğer yandan İslâm bilginlerinin dünyanın öküzü boynuzu üzerine oturduğuna inandıklarını söyleyen süslü püslü hanım ilkokul öğretmeninin sözleriyle sabah ettiğini söylemektedir. (T.B.A. Forumu, 2004: 21) Gerçek bir bilim insanını araştırmaya sevk eden en önemli şey *merak duygusudur*. Fuat Sezgin'in hayatı boyunca bitmek bilmeyen enerjisinin kaynağı da bu duygudur.

Sezgin, hayatı boyunca hemen hemen her gün denilebilecek bir zaman farkıyla dün ne kadar önemli bir şeyi bilmediği gerçeği ile karşılaştığını itiraf etmektedir. (Bayhan, 2015: 98) Onun bu itirafı *öğrenmeye olan tutkusunun* ve *susamışlığının* bir göstergesi ve bilim tarihinin denizler kadar derin olmasındandır.

Sezgin, yaptığı araştırmalar neticesinde bildiği her şeyi aktarmaya çalıştığını, bunu biraz da kendi milletine yapmak istediğini, hiçbir zaman *hakikati gizlemediğini*, asla arkasında hatalar bırakmaya çalışmadığını vurgulamaktadır. *Bilime sadakat*i konusunda garanti vermektedir. Avrupalılar'ın kendi tavrını bazen mübalağalı bulduklarını, "Müslümanlar da her zaman mübalağa ederler" dediklerini ifade ettikten sonra Avrupalılar ile kendisinin bilim tarihi çalışmalarındaki tutumlarının farkını şöyle dile getirmektedir: "Avrupalılar bunları sevinerek, çalışarak yapıyorlar ama bende olan heyecan onlarda yok." (Sezgin, 2016: 16)

Sezgin, hiçbir zaman yoğun çalışma temposundan şikayet etmemekte hatta yazmakta olduğu İslam Bilimleri Tarihi nedeniyle bu *çalışma sonuçlarını tanımak ve değerlendirmek sorumluluğunu üstlenmekten mutluluk duymaktadır*. (T.B.A. Forumu, 2004: 20) Coğrafya ciltlerini bitirdikten sonra yeni bir cilde geçip geçmemekte bitirememeye ihtimali olunca tereddütler yaşamış ancak bu *kitapları hayatının tek manası* gördüğü için başlamaya karar vermiştir. Pek çok insan dünyadan ayrılma endişesiyle uzun ömür isterken Sezgin, *eserini tamamlayabilmek, yarım bırakmamak için Allah'a birkaç senelik ömür için dua* etmekte ve bu konuda dua beklemektedir. (Sezgin, 2016: 18)

Fuat Sezgin hakkında gözlem yapan bilim insanları arasında Celâl Şengör de vardır. O, Sezgin'in "benim konum budur veya şudur" demeden problemin üzerine giden bir bilim adamı olduğunu, ele aldığı problem neyi gerektiriyorsa onun peşine düştüğünü; *imkân kılığı diye bir kavramı hayatında tanımadığını* aktarmaktadır. "Peşine düştüğü şey Timbaktu'nun bilmem ne kütüphanesinde ise Fuat Bey onu bulup çıkarıyor" demektedir. (T.B.A., 2004: 11-12)

Sezgin, eserinin diğer ciltlerini 3-4 yılda yazarken coğrafya onu 28 yıl meşgul etmiştir. Coğrafyaya girdiğinde bu alanda oryantalistlerin yaptığı eserleri okuması gerekmiş, en önemli eser Rusça olunca hemen bu dili öğrenmiştir. (Sezgin, 2016: 17) Yukarıda da ifade edildiği üzere problemi çözmek neyi gerektiriyorsa Sezgin onu yapmıştır. Bir ilim dalıyla muazzam bir süre uğraşabilmesi de bu *inancının* bir sonucudur.

O, geç yaşına rağmen fırsat bulduğu her ortamda gençleri bilim tarihi çalışmaları konusunda bilinçlendirmeye ve teşvik etmeye çalışmaktadır. Yaşlı olmasına ve bu kadar seyahat etmesinin doğru olmamasına rağmen faydalı olacağı her fırsatı değerlendirmeye gayret etmektedir.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Fuat Sezgin'in *hocasının emeklerine minnettar* olduğu ve ondan her an saygıyla bahsettiği görülmektedir. Kitabının (*GAS*) üçüncü cildini hocasına takdim ettiğinde hasta yatağındaki hocası sevinçten gözyaşı dökmüş, bunları nereden öğrendiğini ona sorduğunda ise Sezgin "Bunları sizden öğrendim" demiştir. Bu anını hayatının en mesut anlarından biri olarak anlatmaktadır. (Sezgin, 2016: 15)

Ayrıca çalışmalarında mesela kurmuş olduğu müzede İslam kültür dünyasının *diğer kültürlerden aldıklarını belirtmeme hatasına asla düşmemiştir*. Müzede sergilediği aletlerin hepsinin Müslümanlar tarafından yapıldığını iddia etmemekte, öbür kültür dünyalarından özellikle de Yunanlılardan biraz da İranlılardan alınan bir kısım aletlerin menşelerini açıkça belirtmektedir.

Ayrıca kurmuş olduğu müzede *oryantalistleri tanıtmayı* da amaç edinmiştir. Onların müzede yer almasının Türklerin, Müslümanların özellikle de Türkiye'nin vefakârlığını gösterdiğini ifade eden Sezgin, bunlar arasında yer alan Alman Yahudi âliminin şöyle dediğini aktarmaktadır: "18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki göz tıbbı, İslâm dünyasındaki 8. yüzyıldaki seviyeye ancak ulaşmış." Bu bilim adamı gibi oryantalistlerin hakkını teslim etmek gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. (Bayhan, 2015: 110-111)

Çalışma prensibi hakkında Sezgin: "Ben her kişinin kendi çalışmasında yapması gerekeni yaptım. Öncekilerin başarılarını minnettarlıkla karşılamak, onların yanlışlarını ırkmeden doğrultmak, kendisine gerçek olarak görüneni gelecek kuşağa ve sonrakilere emanet etmek" demektedir. (Bayhan, 2015: 46)

Tavsiyeleri:

Hocasıyla ilişkilerini anlatırken Sezgin şu vurguyu yapmaktadır. "Talebelerinizden çok şey isteyeceksiniz." (Sezgin, 2016: 8) Hocasının onu öğrenmek için sıkıştırmalarını şans olarak değerlendirmektedir. Bize göre bu, günümüz akademisyenlerine örnek olacak bir tavidir. Bizde farklı çalışma prensiplerini benimsemiş danışman şekilleri vardır. Birincisi öğrencinin peşini bırakmayan, her yolda ona rehberlik eden; ikincisi öğrencinin kendi kendisinin bilgiye ulaşması gerektiğini düşünerek yönlendirme yapmayan, üçüncüsü de bu iki uç noktanın ortasında bir yerlerde bulunanlar. Elbette bu konu değerli hocalarımız tarafından daha doğru değerlendirilebilir. Ancak Sezgin'in başarılarının altında hocasının yönlendirmelerinin önemini gördüğümüzde bu konuda danışmanların örnek alacakları bir şeyler olabileceğini düşünüyoruz.

Müslümanların özellikle de Türklerin değişen dünyada çok önemli bir yer almak istiyorlarsa, kendilerinin insanlığın ortak bilimler tarihinde çok önemli bir yeri olduğu inancını kazanmaları ve bunu yeniden gerçekleştirecek şartları kazanma sorusu üzerinde ciddi olarak durmaları gerektiğini Sezgin, altını çizerek ifade etmektedir. (Sezgin, 2017b: 97)

6. Sezgin'in İslam Bilimler Tarihi Çalışmalarındaki Tespitlerinden Bazı Örnekler

Sezgin, İslâm'ın ilk yüzyılında farklı kültürlerin eserlerini çevirenlerin eski kültür merkezlerinin mensupları olduğunu ancak destek ve arzusunun Emevî halifelerinden geldiğini ve kişisel olarak, aynı yüzyılın sonuna doğru İslam dünyasında gelişen okuma-yazma oranının o çağdaki başka hiçbir yerle kıyas kabul etmeyecek bir düzeye ulaştığına inanmaktadır. (T.B.A., 2004: 24) Şimdi, bazı ilim dalları ile ilgili tespitlerinden örneklerle yer verelim:

Sezgin'e göre milâdî 9. yüzyılın ilk çeyreğinde astronomi alanında İslam kültür dünyasında yaratıcı evreye ulaşılmıştır. Astronomi alanında ilk olarak İslâm'ın 150. yıllarında Abbasi halifesi tarafından Bağdat'a davet edilen

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

kişilerin beraberinde getirdikleri *Siddhanta*⁶ Arapça'ya çevrilmiş, bunu Batlamyus'un *el-Macist*'i, Öklid'in *Geometri*'si ve daha pek çok eserin çevirisi takip etmiştir. Kısacası 2. yüzyılın sonları ve 3. yüzyılın başları bilimin bir çok alanında alma ve benimseme çağı yaratıcılık safhasının eşğine dayanmış, aynı yüzyıl Câbir b. Hayyân kimyayı kantitatif ve kalitatif prensiplere dayanan bir bilim olarak kurmuş ve ardından da bütün doğa bilimleriyle uğraşmıştır. (T.B.A., 2004: 24-26) Alman bilim adamı Power Kraus Câbir b. Hayyân hakkında: "Onun atomistliğine dair neticeler bizim 1931 senesindeki neticelere benziyor" demektedir. (Bayhan, 2015: 73) Sezgin, kimya tarihini yazarken kendinden önce bu alanda emek vermiş bir oryantalistin Câbir b. Hayyân'ın kitaplarını çok güzel etüt ettiğini, ancak nedense Câbir b. Hayyân diye birinin yaşamadığını ve bu kitapların 10. yüzyılda İsmâîlilerin tarzından bir ekol tarafından yapıldığını ve ona isnat edildiğini söylemesini kesinlikle yanlış bir teori olarak ifade etmektedir. (Sezgin, 2016: 15)

Sezgin, coğrafya alanıyla ilgili çalışmalarına Kraskovski adındaki bilim adamının eserini okuduktan sonra girmiştir ve bu konuda "Bir bakıma cennete girdim, bir bakıma da hapisaneye girdim. Cennete girdim demekle bugünkü saadetimden bahsediyorum. Fakat hapisaneye girdiğim zaman artık içinden çıkamıyordum" demektedir. Coğrafya ile meşguliyeti tam 28 yıl sürmüştür. (Sezgin, 2016: 17) Bu meşguliyetinin 10. yıllarında Avrupalıların elinde enlem boylam derecelerine dayanan haritaların İslâm dünyasından gelmiş olduğunu anlamıştır. Oryantalistler matematik coğrafya konusunu ele alamamışlardır. Çünkü haritaları değerlendirme yetisine sahip değildiler. Sezgin, İslâm dünyasından kalma 200'den fazla harita bulmuş ve bu haritalar sayesinde ufkunu açmıştır. Bu sebepten bu konuda biraz mağrur olduğunu itiraf ediyor ve diyor ki "Benden başka bütün Dünya'da coğrafyayı bilen yok." (Sezgin, 2016: 18)

Bize, Osmanlılar tarafından yapılmış 100'den fazla harita ulaştıran bir müellifin kitaplarına daha önce kimse bakmamışken onları Topkapı Sarayı'nda bulan ve toparlayan da Sezgin'dir. Hatta bu konuda "Beni şans olarak Allah Teala gönderdi, onların peşine bir deli gönderdi, o deli onları ortaya çıkardı. Öyle diyelim, ben deli değilim ama öyle gönderdi." demektedir. (Sezgin, 2016: 20-21) Sezgin'in eserinin (*GAS*) 10-12 ciltleri matematik coğrafya hakkındadır. O, bu üç cilde 15 yılını vermiş, bu ciltlerde matematik coğrafyanın tarihi neredeyse baştan yazılmıştır. (T.B.A. Forumu, 2004: 11) Peki nedir matematik coğrafya? Matematik coğrafya, yeryüzünü enlem ve boylam derecelerine göre kapsamak ve kağıt veya başka ortama iletmeyi amaçlamaktır. Müslümanlar; İranlılar, Hintliler ve Batlamyus'un coğrafyasından bu işin ilk adımlarını öğrenmişlerdir. Yunanlılardan Müslümanlara ulaşan dünya haritası tasavvurlarında Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusu bir göl halinde ve karalar denizleri kuşatır biçimde resmedilmiştir. (Sezgin, 2011: 26)

Bîrûnî matematik coğrafyayı müstakil bir bilim dalı olarak kurmuştur. Bîrûnî'den ulaşan tek yazma 1933 yılına kadar bilinmemekteydi. Nihayet bu tarihte Fatih Kütüphanesinde bulunmuştur. (Sezgin, 2011: 26-27) İslam kültür dünyasının bu alanda ve coğrafyadaki yaratıcılıkları 9. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu çalışmalarda Abbâsî Halifesi Me'mûn'un büyük katkısı vardır. Me'mûn, 70 kadar görevliyi dünya haritası yapmaları üzere görevlendirmiştir. Bu görevlilerden bazıları ekvatorun uzunluğunu ölçmede görevliydi. Bugün de bildiğimiz ekvatorun 40 bin km'lik uzunluk ölçüsü onların haritalarına esas olmuştur. Me'mûn'un bir harita yaptırdığı bilinmekte,

⁶ Bu eser Sanskritçe'nin çok hacimli, en çok gelişmiş astronomi ve matematik kitabıydı.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

fakat şekli ve değeri bilinmemekteydi. Nihayet Sezgin, 1984 yılında Topkapı Sarayında İbn Fadlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebsar* adlı ansiklopedisinin yazması içerisinde bu haritaya ulaşmıştır. Haritanın hazırlayıcılarından olan Hârizmî tarafından enlem-boylam cetvelleri de bize ulaştırılmıştır. (Sezgin, 2011: 26; 2017: 36-37) Batlamyus'un dünya haritası ile Me'mûn'un hazırlattığı harita arasında bariz farklar bulunmaktadır. Batlamyus'ta okyanuslar kapalı deniz gibi karalar tarafından kuşatılırken, Me'mûn'un haritasında okyanuslar karaları kuşatmaktaydı ve bu ikincisi koordinatlara dayanmaktaydı. (Sezgin, 2008: 10)

Oryantalistler, İslâm bilim dünyasının ürünü olarak yalnızca İdrisî'nin⁷ dünya haritasını ve didaktik maksatla yapılmış bazı haritaları tanıyorlardı. Enlem-boylam derecelerine dayanan haritaların Avrupalıların eseri olduğuna inanıyorlardı. Sezgin, 32 yıl öncesine kadar kendisinin de bu inançta olduğunu itiraf etmektedir. Yaptığı araştırmalar neticesinde Avrupalıların 18. yüzyılın başına kadar yaptıkları haritaların, İslam kültür dünyasında yapılan haritaların kopyaları, adaptasyonları veya parça haritaların bir araya getirilmiş halleri olduğunu tespit etmiştir. (Sezgin, 2011: 27-28)

Sezgin, Piri Reis⁸ haritasının Portekiz'e Floransa'dan 1474 yılında gönderilen bir Arapça haritanın Portekizliler tarafından yapılan ilaveler içeren İtalyanca tercümesi olduğuna inanmaktadır. Portekizliler yakın zamanlara kadar modern denizciliğin önderleri olarak tanınmışlardır. Ancak Sezgin'in yaptığı araştırmalar, Portekiz denizciliğinin, başarısını İslam dünyasına borçlu olduğunu göstermektedir. Sezgin'e göre Portekizliler kendilerini başarıya götüren hemen her bilgiyi Müslümanlardan almışlardır. Onların İslam dünyasının denizciliğini büyük bir maharetle kabullenmeleri, takdire şayandır. Portekizliler'in tarihçileri Vasco da Gama'nın Arap haritalarını kullanarak Ümit burnunu geçtiği, Mozambik sahillerine kadar uzandığı, oradan Hindistan'a gitmek ve dönmek için ise Müslüman bir kılavuzdan yardım almaktan başka bir çaresinin olmadığı konusunda açıklamalar yapmaktadır. Bu tarihçi kendi ifadesiyle Müslümanların gemilerini, denizcilik aletlerini, enlem-boylam haritalarını görünce donakalmıştır. (Sezgin, 2017: 42-43)

Bu konuyla ilgili Sezgin'in dikkat çektiği bir diğer husus da Arapça kitapların Avrupalılar tarafından tercüme edildiği dönemlerde coğrafya kitaplarına ilgi göstermemeleridir. Ona göre bunun sebebi Avrupa'da Ortaçağ'dan 18. yüzyıla kadar coğrafyanın teolojinin yardımcı bir branşı olarak görülmesidir. Söz konusu çağda coğrafyanın gayesinin Allah'ın varlığını ispat etme olduğuna inanılmaktaydı. Aksine İslam kültür dünyasında coğrafya doğal bir bilim idi. Coğrafyanın yeryüzündeki varlıkları tanıtmaya ve Allah'ın yüceliğini gösterme vasfına işaret edilmesi bu coğrafyalarda ender görülen bir durumdur.

Matematik coğrafya hakkında Fuat Sezgin ulaştığı neticeyi şöyle özetler: Matematik coğrafyanın belki de yüzde sekseni İslam kültür dünyasının başarılarıdır. Avrupa coğrafyacılarının elinde 18. yüzyılın sonuna kadar tanıdığımız haritalar İslâm kültür dünyasında başarılanların ya tam veya bazı gelişi güzel değişikliklere uğrayan kopyaları olarak ortaya çıkmaktadır. (T.B.A. Forumu, 2004: 40-41)

⁷ İdrisî (ö. 560/1165), İdrisîler hanedanının kurucusu I. İdris'in soyundan gelmektedir. O devirde fazla revaçta olmayan coğrafya ve botanik sahasında çalışmasından dolayı çok az biyografi müellifleri İdrisî'den bahseder. Şöhretini, II. Roger için yazdığı coğrafya kitabı *Nüzhetü'l-müşâtâk fi'htirâkı'l-âfâk* adlı eserine borçludur. (Şeşen, 2000: 493)

⁸ Piri Reis (ö. 960/1553), *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eseriyle ünlü Osmanlı haritacı ve denizcisidir. (Bostan, 2007: 283)

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Amerika'nın Keşfinde Müslümanların Rolü

Bugün bilmekteyiz ki Amerika denilen kara parçasına eski dünyadan insanlar ulaşmış, yerleşmiş ve kendilerine has bir medeniyet kurmuşlardır. Sezgin, Amerika'nın keşfi denilince Avrupa-Afrika ve Asya arasındaki Büyük Okyanus'ta büyük bir kara parçasının olduğunu bilmek ve onun yerküre üzerindeki yerini gösterebilmek olduğunu söylemektedir. (Sezgin, 2017: 43) İnsanların Amerika kıtasına ulaşmasını ise üç aşamada ele almaktadır. Birinci aşamada; insanlar eski dünyadan başlangıcı bilinmeyen bir çağdan beri zaman zaman tesadüflerle okyanusun içindeki büyük kara parçasına ulaştılar. İkinci aşamada; Müslümanlar en geç 10. yüzyılın ilk yarısından itibaren İberik Yarımadası'ndan ve Batı Afrika sahillerinden sayısını bilemeyeceğimiz defalar okyanusun karşı sahiline batıya yelkenleyerek ulaşmaya çalıştılar. En geç 15. yüzyılın başında büyük kara parçasına ulaşmış, dönmüş ve bunu çok defa tekrar etmişlerdir. Üçüncü aşamada; Kolomb ve Portekizli gemiciler, bu arada Macellan ellerine geçen İslam dünyasının haritalarıyla ulaştılar. Yeni bir kıtanın varlığının insanlığın bilgisine sunulmasını onlara borçluyuz. (Sezgin, 2017b: 35-36)

1929 yılına kadar bilinmeyen Piri Reis haritası 1929 yılında İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunmuş, iki yıl sonra ciddi bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu araştırmayı Almanca olarak yapan Paul Kahle'nin çalışması "Kolombus'un 1498'de Yapılan Haritası. 1513'te Yapılmış Bir Türkçe Dünya Haritasında (1933)" başlığını taşımaktadır. Sezgin, Kahle hakkında gençliğinde kendisini tanıdığını ve araştırmasını çok faydalı bulduğunu söylemiştir. Kahle 1930'larda Piri Reis haritasını bilim dünyasına tanıttıca hakkında pek çok şey yazılmış, hatta Sezgin de bu haritanın Kolomb'un haritası olduğuna inanmıştır. (Sezgin, 2008: 5) Şimdi ise bu haritanın Avrupa'dan İtalyanca tercümesi İspanya'ya ulaşan ve muhtemelen birkaç kopyayla yayılan ve aslı Arapça olan bir harita olması gerektiğine inanmaktadır. (Sezgin, 2017: 47)

Sezgin bu konudaki araştırmalarına Gavin Menzies'in *1421: Çin'in Dünyayı Keşfettiği Yıl/1421 The Year China Discovered the World* kitabını okuduktan sonra başlamıştır. (Sezgin, 2008: 5) Bilinen bir tarihi olaydır ki bazı Çinli hükümdarlar 1405-1433 yılları arasında birkaç donanmayla Hint okyanusu kıyısındaki devletlerle çeşitli amaçlarla ilişki kurmak amacıyla seferler düzenlemişlerdir. Menzies, bu tarih aralığında 1421-1422 yıllarında Çinliler'in bütün Hint okyanusunun enlem ve boylamlarını ölçtüklerini, Ümit burnunu geçerek Güney Kutba ulaşp bütün okyanusları, Amerika'yı, Avrupa ve Asya'yı haritalandırarak Çin'e döndüklerini iddia etmektedir. Sezgin'e göre bu iddia, denizaltı kumandanı olan Menzies'in astronomik bilgiden ne kadar yoksun olduğunun en büyük kanıtıdır. Zira hem Çin, harita yapmadaki enlem-boylam ölçmek konusunda o dönemde oldukça geriydi (Sezgin, 2017: 35) hem de bu seferlere katılanların elimizde mevcut seyahatnamelerinde buna dair bilgiler yoktur. Bu seyahatname yazarlarından olan ve Arapça bilen Man Huan, hiçbir haritaya yer vermemiştir. Yine bu seyahatnamelerde donanmanın Hint okyanusunun ötesine geçtiğine dair bilgi de yoktur. (Sezgin, 2008: 6-7) Ayrıca bu kadar kısa sürede bu denli büyük bir çalışmanın yapılması imkânsızdı. Tüm bunlarla beraber Çinliler'in boylam derecesi ölçtüğü inancı coğrafya, astronomi ve denizcilik tarihi ile de uyumsuzdur. Nitekim Çinliler 18. yüzyıla kadar astronomik boylam derecesi ölçümü ile uğraşmamış ve buna dair bir harita da yapmamışlardır. (Sezgin, 2008: 8)

Şimdi de İslam kültür dünyasının bu alandaki durumuna bakalım. Daha önce haritacılıktan bahsederken Me'mûn'un dünya haritasına değinmiştik. Me'mûn döneminden yaklaşık üç asır sonra 1154'te İdrisî dünya haritasını hazırlamıştır. Bu iki harita arasında aradaki yılların gelişimi gözlenebilmektedir.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Henüz İdrisi'nin haritasında okyanusun karşı sahiline veya okyanustaki kara parçalarına ulaşma hedefleri bulunmaktaydı. Hatta o, Lizbon'da Darbu'l-mağrûrîn (Yanlış yola gidenler/Maceracılar sokağı) diye bir yerin varlığından da bahsetmektedir. (Sezgin, 2008: 12) Okyanusa açılma gayretleri zamanla Afrika'ya da yayılmış, Afrika'nın batısındaki Mali'de 1312 yılında Sultan Muhammed b. Ebû Bekir tarafından bir filo gönderilmiş, fırtınaya yakalanıp bir tek geminin dönebilmesi üzerine çok daha büyük bir filo ile sultan bizzat yola çıkmıştır. İbn Fadlullah el-Ömerî'den öğrenildiğine göre bu filo geri dönmemiştir. Müslümanların buna dair bazı kayıtları Çin kaynaklarında da mevcuttur. Bu gayretlerin bir veya bir kaçının hedefe ulaştığı kesindir. Ancak bu yine de Amerika'nın keşfi anlamına gelmemektedir. (Sezgin, 2008: 12-13; 2017: 44)

Haritalar ve ulaştığı bilgilerden yola çıkarak Sezgin, Kolomb'un elinde eski bir harita olduğunu söylemektedir. Bu bilgiyi Kolomb'un çağdaşı olan ve babası, Kolomb'un seferlerine katılmış olan Las Casas vermektedir. O, Kolomb'a bu haritanın Floransalı Toscanelli tarafından gönderildiğini söylemektedir. Sezgin tüm bu verilerden yola çıkarak Kolomb'un oldukça ayrıntılı bir haritayla bilinen bir ülkeye ulaşmak üzere yola çıktığını kabul etmektedir. Hatta bazı bilgilerin Kolomb'un yeni bir yer keşfi değil altın, kıymetli taşlar ve baharatlar getirmek amacıyla yola çıktığına işaret ettiğini belirtmektedir. (Sezgin, 2008: 13-14)

Bu bilgileri destekleyen bir başka veri de Pîrî Reis'in haritasına eklediği notta bulunmaktadır. O, Kolomb'un eline geçen bir kitapla yola koyulduğuna dair bir not eklemiştir. Sezgin'e göre tüm tartışmaların asıl önemli meselesi Kolomb'un elindekilerin hangi kültür dünyasının ürünü olduğu meselesidir. O, bu sorunun cevabı için haritaları incelemiş ve şu sonuca varmıştır: "Pîrî Reis'in eline İtalyanlara İslam kültür dünyasından ulaşan Arapça bir haritanın Kolomb'un bazı ekler taşıyan enlem boylam çizgileri gösterilmiş İtalyanca bir nüshası bir şekilde ulaşmıştır." (Sezgin, 2008: 14-19)

Sonuç olarak Amerika'nın keşfi, coğrafya ve denizcilik bilimi açısından çığır açan Müslümanların İber yarımadasındaki varlıkları, geliştirdikleri denizcilik ve coğrafi bilgileri olmaksızın mümkün olmayacak bir başarıdır. (Sezgin, 2012: 166)

Sonuç

Başta *Geschichte des Arabischen Schrifttums (Arap İslam Bilimleri Tarihi)* adlı eseri olmak üzere yaptığı çalışmalarla bilim tarihi araştırmalarına damgasını vuran Prof. Dr. Fuat Sezgin hem yaptığı bu çalışmalar hem de bu sayede İslam medeniyetinin geçmiş ve bugünkü durumu hakkında yaptığı tespitlerle günümüz İslam dünyasını aydınlatan en önemli isimlerden biri olmuştur. O, yüzyıllardır zulmedilen, aşağılanan İslam kültür dünyasını hakikatte olduğu gibi dünyaya tanıtmayı ve bu topluluğa kaybetmiş olduğu kendine saygıyı, güveni ve insan cemiyetindeki yerini hatırlatmayı amaç edinmiştir. Nitekim bilimlerin bugünkü düzeye ulaşmasında İslam kültür dünyasının katkısı görmezden gelinemez.

Sezgin, İslam medeniyetinin hâlihazırdaki geliş(me)mişlik seviyesini değerlendirdikten sonra Müslümanları kendilerini tenkit etmekten korkmamaları, devralınan müesseselerin olgusal tahlilini yapmaları, Avrupa menşeli sistem ve kurumları mutlak anlamda taklit etmemeleri konusunda uyarmaktadır. Müslüman aydınların ise maddiyat, bencillik ve rehavetten uzaklaşarak geniş ilmî kalkınma için gerçek zühdden nasibini almaları gerektiğini salık vermektedir. Bilimleri bugünkü düzeye ulaştıran sancaktarlar arasında İslam kültür dünyasının da var olduğunun belirtilip kabul edilmesi için bizzat bu kültür dünyasının çalışmalara dahil olması gerekmektedir. Sezgin'e göre İslâmî Arap bilimlerinin tarihî incelemesi, İslâm topluluğu için zaruridir ve dirilmeye etki edecek bir meseledir.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

Fuat Sezgin'in İslâm bilim tarihi çalışmaları ve genel olarak ilmi çalışmalar için örnekliğine gelecek olursak saygıdeğer hocamızı bitmek bilmeyen tevazu, ilim aşkı, ilme sadakat ve şeffaflık, üstlendiği sorumlulukla mutlu olma, kararlılık, sabır ve inanç, selef saygı ve vefa kelimeleriyle kısaca ifade edebiliriz. Elbette bu kelimeler, halen 94 yaşında olan ve hayatını İslâm bilimleri tarihine adanmış bir bilim adamını anlatmaya yetmez. Onun eserlerinin özellikle de kurmuş olduğu müzenin gençlere eğitimlerinin erken bir döneminde tanıtılması, onların bu atmosferden istifade edip geçmişten aldıkları güçle geleceğe umutla sarılmaları sağlanmalıdır. Ziyaret imkânı olmayan birimlerin ise derslerinde görsel materyallerden de destek alarak Fuat Sezgin'i ve çalışmalarını, önderliğinde kurulan müzeyi talebelerine tanıtımalarının elzem olduğunu düşünmekteyiz.

Sezgin'in Türkiye'de kurulmasına vesile olduğu müze, enstitü ve vakıf aracılığıyla onun yolundan gidecek nice genç araştırmacıların yetişmesi ve bu araştırmacıların İslâm dünyasının bilimler tarihindeki yerinin tespitine katkı sağlamaları ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- BALİÇ, İ. (1996), "Geschichte des Arabischen Schrifttums", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul, ss. 37-38.
- BAYHAN, N. (2015), *Bilimler Tarihinde Zirve İsim Prof. Dr. Fuat Sezgin*, İstanbul.
- BOSTAN, İ. (2007), "Piri Reis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul, ss. 283-285.
- KANAR, M. (1996), "Geschichte der Arabischen Litteratur", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul, ss. 35-37.
- SEZGİN, F. (2002), "İslâm Medeniyetinin Donuklaşmasının Sebepleri", Çev. Dursun Hazer, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, I/2, ss. 295-303.
- SEZGİN, F. (2008), "Amerika'nın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi", *İslam Araştırmaları Journal of Islamic Research*, Avrupa İslam Üniversitesi, Yıl 1 Sayı 1, ss. 5-19.
- SEZGİN, F. (2008b), *İslâm'da Bilim ve Teknik*, I-V, İstanbul B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- SEZGİN, F. (2009), "İslâm Bilimlerinin Avrupa'ya Etkisi Büyük Oldu", *İslam Araştırmaları Journal of Islamic Research*, Avrupa İslam Üniversitesi, Yıl 2 Sayı 3, ss. 5-8.
- SEZGİN, F. (2011), "Müslümanların Bilimler Tarihinde 800 Yıl Süren Kreatif Merhalesini Ne Kadar Tanıyoruz?" *Türkiye IV. Dinî Yayınlar Kongresi – Dinî Klasikler – Tebliğler- Müzakereler (30-31 Ekim 2009 Ankara)*, Diyanet İşleri Başkanlığı İlmî Eserler, Ankara.
- SEZGİN, F. (2012), "İslâm Bilim Tarihinde Duraklamanın Başlangıcı ve Yaratıcılığın Son Bulmasının Nedenleri", *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye*, I. Cilt, ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Ankara, ss. 157-174.
- SEZGİN, F. (2015), *Arap-İslâm Bilimleri Tarihi*, I, (Almanca Aslın Tercümesi), İstanbul.
- SEZGİN, F. (2016), *Amerika'nın Keşfinde Müslümanlar* (Söyleşi ve Konferans Kitabı), Süleyman Demirel Üniversitesi.
- SEZGİN, F. (2017), "Amerika'nın Keşfinde Müslümanlar", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 40, ss. 33-50.
- SEZGİN, F. (2017b), *İslâm Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar*, İstanbul 2017.
- ŞEŞEN, R. (2000), "İdrisi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul, ss. 493-495.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

TAŞÇI, Ö. (2008), "Ritter", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul, ss. 133-134.

T.B.A. Forumu (2004), *Fuat Sezgin İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*, Akademi Forumu 29, Ankara.

ibtav.org